

ANASTYLOSIS!

Ateenan Akropoliksen pudonneet marmorit nousevat paikoilleen

Minna Lönnqvist

Akropolis on ateenalaisten ”pyhä kallio” – kukkula, josta Ateenan herooinen menneisyys juontaa juurensa. Akropolis on eurooppalaisuuden symboli ja kuuluu samalla koko maailman kulttuuriperintönä suojeltavien kohteiden joukkoon. Tänäkin Akropolista kruunaavat 400-luvulla eKr. pystytetyt monumentit, Kreikan niisanotun kultakauden helmet: Parthenonin ja Erekhtheionin temppelit sekä kukkulan sisäänkäyntinä toimiva Propylaiat Athene Niken tempeleineen.

Akropoliksen rakenteiden romahtaminen ja Ateenan saasteiden syövyttävä vaikutus saivat kansainväliset tiedemiesjoukot jo 1960-luvun lopulla hälytystilaan, ja UNESCO vaati välittömiä toimenpiteitä rakennusten suojelemiseksi. Vuonna 1975 UNESCO:n ja Kreikan kulttuuriministeriön aloitteesta perustettiin Akropoliksen konservointi- ja restaurointityötä johtava komitea (CCAM), jonka kaksi vuosikymmentä kestänyt työ on nyt lähes valmis. Työssä on kaikilta osin pyritty noudattamaan kansainvälisen kon-

servoinnin ohjennuorana käytettyä Venetsian Peruskirjaa, kuten mahdollisuutta lisättyjen materiaalien poistamiseen ja lähtötilanteen ennalleen palauttamiseen.¹ Lisäyksiä on pyritty minimoimaan ja rakennusten itsesuojelua edistämään. Näin vältetään konservoinnissa tehtyjen mahdollisten virhearviointien kohtalokkaat seuraukset.

Konservointi- ja restaurointiohjelmilla on ollut useita teoreettisia ongelmia ja työn toteutusta jarruttavia käytännön hankaluuk-

Propylaiat ja Athene Niken temppeli Areiopagilta katsottuna. Kuva: Kenneth Lönnqvist.

sia. Suurimman osan ongelmista ovat muodostaneet ihmisten vuosisatojen kuluessa tuottamat vahingot: tulipalot, korjaukset, muutostyöt, räjähdykset ja mikä yllättävintä – menneet restaurointihankkeet.

Kukkulan tasapaino järkkyy

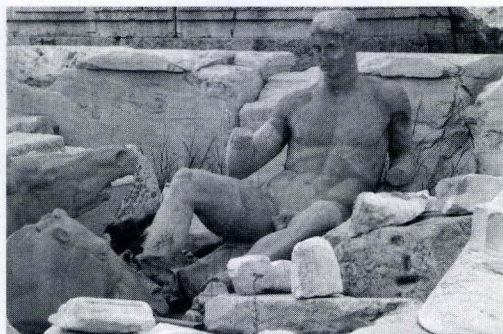
Akropolis-kukkula (*acron + polis* = yläkaupunki) itsessään on muodostunut erilaisista kalkkikivilajeista. Rakennusten perustana palvellessaan kukkula on viime aikoina aiheuttanut kuitenkin vakavia ongelmia. Pelastustoimia on erityisesti kiihdyttänyt alueella vuonna 1981 tapahtunut maanjäristys, jonka seurauksena huomattiin, etteivät kukkulalla sijaitsevat rakennukset enää ehkä kestäisi seuraavia vavahduksia.² Jatkuvan hajoamisen ja eroosion vuoksi kivilajit ovat menettäneet osia pintakerroksistaan ja staattisuudestaan. Vuosittaisten turistimassojen kuluttava vaikutus on myös vaatinut erityisjärjestelyjä muunmuassa kulkuväylien suunnittelussa.³

Kukkulan kiveen ja vallitukseen on jouduttu poralla upottamaan tasapainottavia ankkureita ja vaijereita, joiden materiaalina on käytetty erittäin vahvaa ruostumatonta terästä sekoitteenaan kromia, molybdeeniä, nikkeliä ja titaania. Kyseisten töiden ja arkeologisten kaivausten yhteydessä on vallitusjärjestelmistä löytynyt runsaasti Akropolisin rakennusten arkkitehtonisia jäänteitä. Niitä on käytetty monumenttien uudelleenpystytyksessä eli *anastylosiksessa*. Rinteiden vahvistaminen tapahtui vuosien 1979–1991 aikana.⁴

Nuoremman kivikauden asutuksesta ei enää Akropolisella näy juuri jälkiä, mutta tarkkaavainen silmä voi vielä havaita pronssikauden romahtaneet kyklooppimuurit rampeineen. Nämä Ateenan heroiseen menneisyyteen viittaavat mykeneläiskauden jäänteet reunustavat kukkulan pohjoista osaa; siellä sijaitsevat myös salaperäisesti laskeutuvat portaat, jotka johtavat pienelle lähteelle.⁵ Tiedetään, että Mykenen kaltainen pronssikautinen linnoitus hallitsi muinoin kukkulaa. Tarinan mukaan Akropolista olisi aluksi kutsuttu nimellä Kranaa tai Kekropia,⁶ ilmeisesti muinaishallitsija Kekropsin mukaan, mutta kreikkalais-

legenda nimeää kaupunkivaltion perustajaksi myös Theseuksen.⁷

500-luvulla eKr. kukkula oli vielä luonnonmukaisessa muodossaan. Tuolloin sen lakea hallitsi arkaaisen kauden värikäs Athene-jumalattaren temppeli, jonka perustuksia voi vielä katseellaan hahmottaa Erekhtheionin pyhäkön juurella.⁸ Tempe-

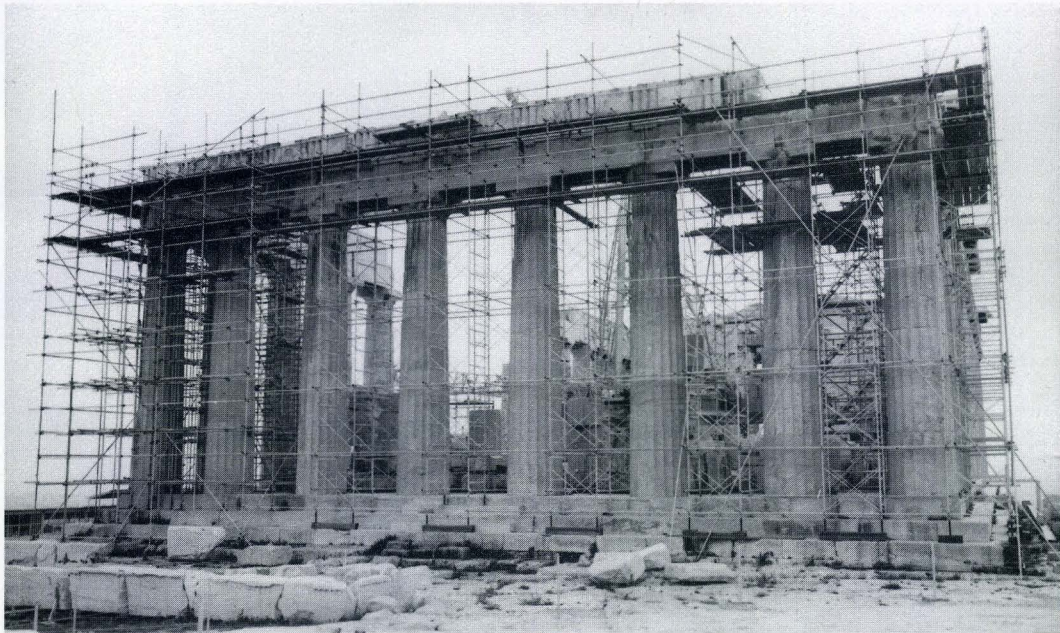
Kuva: Kenneth Lönnqvist.

lin taidokkaiisiin veistoksiin on voinut tutustua Akropolis-museossa, jossa jumalat vielä mittelöivät keskenään ”arakaainen hymy” kasvoillaan.

Erekhtheionin kaksoistemppelel viitoitti tietä entisöimisohjelmille

Akropolisin pohjoisosassa kohoava Erekhtheionin temppeli valittiin restaurointiohjelman ensimmäiseksi tutkimuskohteeksi.⁹ Erekhtheion eli Erekhtheuksen asuinpaikka edustaa pylväineen siroa joonialaista järjestelmää. Erityisesti tunnetuksi se on tullut karyatideistaan, neitsythahmoisista (vrt. *korai*, *korai*) kannattelijoistaan.¹⁰ Arkkitehti Kallimakhos lienee suunnitellut temppelin viimeisen vaiheen.¹¹ Temppeli pyhitettiin atikalaisen jumalsankarien Kekropsin ja Erekhtheuksen muistomerkeksi sekä kaupunkia suojelevan Athene-jumalattaren ja merenjumala Poseidonin palvontapaikaksi.¹² Jälkimmäinen jumaluus yhdistettiin joskus myös Ateenan myyttiseen muinaishallitsijaan Erekhtheukseen, joka mainitaan Ilias ja Odysseia -eepoksessakin.¹³

Kahdelle jumaluudelle pyhitetyn temppelin pohjakaava poikkeaa monimuotoisuudessaan kreikkalaisten temppelien

Parthenonin Pronaosin eli itäisen esitemppelin restaurointitöitä. Kuva: Kenneth Lönnqvist.

klassisista esimerkeistä. Se on monimutkaisuudessaan kuin vastakohta Parthenonin yksinkertaisuudelle. Rakennus pystytettiin läheisestä Pentelikon-vuoresta kuljetetusta marmorista vuosina 421–412 eKr. ja 409–406 eKr.¹⁴ Rakennus jouduttiin jo antiikin aikana vuonna 25 eKr. korjaamaan sen vaurioituttua tulipalossa. Myöhemmin se palveli kristillisenä kirkkona, luultavasti frankkilaispiispan asuntona sekä turkkilaisena haaremina.¹⁵

Modernin Kreikan itsenäistyttyä 1800-luvulla pyhäkköä restauroitiin, ja vuosisatamme alkupuolella ennallistamistöitä uusittiin. Ensimmäisissä restauroimisohjelmissä marmorin sisä- ja ulko-osiin lisätyt rautatuet ovat puristaessaan ja ruostuessaan aiheuttaneet korvaamatonta vahinkoa temppelin arkkitehtonisille osille. Kreikan valtio ryhtyikin 1970-luvulla toimenpiteisiin, joissa metalliosat korvattiin titaanilla, metallilla, joka on kevyttä ja jonka pintaan syntyvä oksidikerros estää metallin hapettumisen syvemmältä.¹⁶ Restaurointikomitean johdolla temppelin korjaussuunnitelmat toteutettiin vuosina 1979–1987.¹⁷ Tuolloin jäljellä olleet veistokset vietiin saasteilta turvaan museoiden sisuksiin ja tilalle valmistettiin näköiskopiot. Neljä kuudesta alkuperäisveistoksesta sijoitettiin Akropolis-museoon ja yksi Akropoliksen tutkimus-

keskukseen Ateenassa.¹⁸ Lordi Elgin oli jo vuonna 1802 kuljettanut yhden pyhäkön karyatideista ja yhden joonialaisista pylväistä Englantiin, jossa ne ovat olleet British Museumin kokoelmissa¹⁹ aiheuttaen jatkuvaa kitkaa Englannin ja Kreikan kulttuurisuhteissa.

Restaurointikomitean työn tulokset on palkittu kahdella merkittäväällä eurooppalaisella tunnustuspalkinnolla. Työssä heijastuu uusi säilyttämisen filosofia, joka korostaa, että lisätyt marmorilohkareet näkyvät värittään selvästi valkeampina kuin rakennuksen alkuperäisosat. Näin katsojalle ei jää epäselväksi, mikä on uutta ja mikä vanhaa. Rakennus onkin modernin konservoinnin malliesimerkkejä.

Parthenonin loisto ja tuhoutumisen uhka

Ateenan neitsyelle (*Athena Parthenos*) omistettu Parthenonin suurtemppeleli noudattaa doorilaista pylväsjärjestelmää ja sen pääsisäänkäynti on suunnattu itään, nousevaa aurinkoa kohti.²⁰ Vaikka Parthenon on doorilaisen arkkitehtuurin loistokain esimerkki, se poikkeaa runsain pylväikköineen doorilaisuuden tyyppiesimerkeistä. Temppeleli pystytettiin sotilaallisen voiton ja demokratian muistomerkeksi

Ateenan päästyä voitolle persialaissodissa. Valtiomies Perikleen hallitessa ateenalaiset tunsivat olonsa niin turvatuksi, että he ryhtyivät suurisuuntaiseen rakennustyöhön persialaisten tuhattua vanhan temppelin. Plutarkhos kuvaa elävästi sitä ateenalaisten antaumuksellisuutta, jolla työhön ryhdyttiin.²¹ Temppelin rakennustyöt aloitettiin vuonna 447 eKr. Sen suunnittelivat arkkitehdit Iktinos ja Kallikrates.²² Kuvanveistäjä Feidias sai tehtäväkseen luoda keskeiseen kulttihuoneeseen jättiläismäisen norsunluulla ja kullalla koristellun Athene-jumalattaren patsaan, temppelin sisäseinää kiertävät korkokuvafräisit, ulkoseinää koristavat triglyfit ja metoopit sekä pedimentteihin eli päätykolmioihin upotetut veistosryhmät. Myös Parthenonin rakennustyössä käytettiin Pentelikon-vuoren marmoria.²³

Rakennustyöt tehtiin pääasiallisesti vuosina 447–438 eKr. Ottaen huomioon ajan lyhyden, saavutetun teknisen työn taso on hämmästyttävä. Esimerkiksi doorilaispylväiden vertikaaliset uurteet (*entasis*) on rumpujen liitoskohdissa yhdistetty millimetrin tuhannesosan tarkkuudella. Tänäpäin yhdistävät saumat voidaan havaita vain siksi, että mikro-organismit ovat tuhon-

neet satojen vuosien aikana liitoskohtia.²⁴

Välittömästi ihmisen aiheuttamat tuhot ovat olleet Parthenonille vieläkin vakavampia. Roomalaisajan päättyessä herulit polttivat Ateenan ja Parthenonin 270-luvulla jKr. Liekit tuhosivat kuumuudellaan temppelin marmorisia sisäosia. Tuhon jäljet korjattiin vain pintapuolisesti. Keisari Justinianuksen aikana tempeli muutettiin kirkoksi, ja turkkilaisvallan vuosina se sai minareetin ja useita sivurakennuksia. Vuonna 1687 venetsialaiset tykit ampuivat Filopapposkukkulalta osuen Parthenonissa sijainneeseen turkkilaisten ruutivarastoon, jolloin osa temppelistä räjähti ilmaan.²⁵

Lordi Elgin osti turkkilaisilta osan Parthenonin kuuluisista veistosfriiseistä ja kuljetti ne Lontoon British Museumiin.²⁶ 1800-luvulla rakennuksen osia siirrettiin edelleen eri maihin, kun samaan aikaan alueella tehtiin merkittäviä arkeologisia löytöjä ja rakennuksen seinää sekä pohjoispylväikköä entisöitiin. Parthenonin arkkitehtonisia osia ja veistoksia on menneinä vuosisatoina käytetty erilaisissa Akropoliksen rakennustöissä. Konservointi- ja restaurointikomitean tehtäviin onkin kuulunut eri puolille levinneiden marmorien jäljittämi-

Osa Propyläioja ja oikealla Athene Niken tempeli restaurointilinieneen. Kuva: Kenneth Lönnqvist.

nen ja luettelominen.²⁷ Onneksi Jacques Carrey oli ehtinyt piirtää Parthenonin veistokset vuonna 1674 ennen turkkilais-venetsialaista tuhoa.²⁸ Se on osittain helpottanut veistosten jäljittämistä ja ennallistamistyössä.

Vuonna 1983 aloitettiin Parthenonin laaja-alainen *anastylosis*-ohjelma, joka tähtäsi eri puolille levinneiden marmorien hankkimiseen ja uudelleenpystytykseen. Samana vuonna ilmestyi myös M. Korresin ja Ch. Bouraksen julkaisu *Study for the Restoration of the Parthenon*, josta tehtiin uusintapainos vuonna 1989. Ennallistamishanke jaettiin monimutkaisuutensa vuoksi 12 erillisosaan, josta kukin keskittyy tempppelin yksittäiseen arkkitehtoniseen kokonaisuuteen.²⁹

Parthenonin marmoripintojen konservointi- ja restaurointityö on joutunut kohtaamaan saasteiden myötä modernin maailman mukanaan tuomia uusia ongelmia. Vuonna 1986 keksittiin kipsinvalmistusmenetelmä, joka testattiin käytännössä ja todettiin tehokkaaksi marmorien säilytys- ja korjaushankkeissa. Menetelmässä käytettiin menestyksekkäästi metalleissa esiintyviä korroosiota ehkäiseviä värejä. Korkeita vaatimuksia silmälläpitäen vuonna 1988 suoritettiin pilottiohjelmana Parthenonin ensimmäinen pintatutkimus.³⁰ Havaitut vauriot vaihtelivat saasteiden synnyttämästä murenemisestä bysanttilaisiin graffiteihin ja tulikuuman tykinkuulan aiheuttamaan punaiseen kraatteriin.³¹

1980-luvun restaurointi keskittyi Parthenonin *cellan*, keskeisen kulttihuoneen, seinien ja itäisen jukisivun restaurointityöhön. 1990-luvun restauroinnin päämääränä on ollut Parthenonin *pronaos*-osan eli itäisen esitemppelin ennallistaminen. Panateenalaisen friisin ja pedimenttien korjaustyöt ovat kuuluneet myös 90-luvun ohjelmaan. Parthenonin, samoin kuin Erekhtheionin, kokemat rakenteelliset vahingot johtuvat osin menneissä restauroinneissa käytettyjen rautatukien hapettumisesta ja turpoamisesta. Rakennusten romahtaneiden marmorien uudelleenpystytyksessä on edelleen tutkittu erilaisten terästen sopivuutta arkkitehtonisten osien liittämistyössä.³² Osia on menestyksekkäästi lii-

tetty yhteen tavallisella sementillä ja titaani-kaarilla.³³

Propylaiat – Akropoliksen monumentaalinen sisäänkäynti

Parthenonin rakennustöiden yhteydessä Akropoliksen sisäänkäynti suunniteltiin doorilaista pylväsjärjestelmää noudattavaksi rakennelmaksi, *propylaioksi*. Rakennelmasa esiintyy myös joonialaisia aineksia. Monumentaali sisäänkäynti koostuu keskusrakennuksesta, johon liittyy eteläinen ja pohjoinen siipi. Propylaiossa toteutetut arkkitehtoniset ratkaisut olivat jo omana aikanaan harvinaislaatuisia. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Mnesikles.³⁴ Pystytystyöt alkoivat vuonna 437 eKr. ja päättyivät viisi vuotta myöhemmin. Propylaiat jäivät kuitenkin tuntemattomasta syystä keskeneräisiksi – varat ilmeisesti hupenivat Parthenonin viimeistelytyöhön.³⁵

420-luvulla eKr. propylaiat saivat seurakseen joonialaista pylväsjärjestelmää noudattavan Athene Niken pienoistempelin, joka nousi aivan sisäänkäyntirakennelman kuppeeseen. Sen suunnitteli Parthenonin toinen arkkitehti Kallikrates.³⁶ Uusi restaurointiohjelma on päättänyt työnsä Propylaioihin ja Niken temppeleihin. Se on pyrkinyt jäljittämään Niken tempelin alkuperäisen muodon ja entisöimään rakennuksen noudattaen mahdollisimman tarkkaan Kallikrateen henkeä.³⁷

1 Economakis 1994a, s. 9 ja Bouras 1994, 89–91.

2 Korres 1994b, s. 129.

3 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.

4 Em. lähde ja Economakis 1994a, s. 14.

5 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani ja Travlos 1971, s. 75, Fig. 96.

6 Korres 1994a, s. 35.

7 Traditio näkyy myös piirtokirjoituksissa. Ks. esim. IG II, 5185.

8 Brouscaris 1978, s. 94, 109–114, Pl. 70.

9 Economakis 1994a, s. 14.

10 Ks. Travlos 1971, 213–227 tai Brouscaris 1978, s. 94–95.

11 Wycherley 1978, s. 146.

12 Pausanias, I, Attica, 26.5. ja Travlos 1971, s. 213–227, Fig. 281.

13 Odyssea 7.81 ja Ilias 2.549.

14 Brouscaris 1978, s. 94–95 ja Wycherley 1978, s. 146.

15 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.

16 Em. lähde.

17 Economakis 1994a, s. 14.

- 18 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani. Brouscaris 1978, s. 106-107.
 19 Brouscaris 1978, s. 96 ja esim. St. Clair 1972.
 20 Ks. Travlos 1971, 444-457 tai Wycherley 1978, s. 106-108.
 21 Ks. Plutarch, Lives, Pericles, XII-XIII.
 22 Plutarch, Lives, Pericles, XIII, 4; Wycherley 1978, s. 106.
 23 Plutarch, Lives, Pericles, XIII. Ks. myös Richter 1941, 213-231.
 24 Ks. Economakis 1994b, s.18.
 25 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.
 26 Brouscaris 1978, s. 65; ks. enemmän St. Clair 1972.
 27 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.
 28 Wycherley 1978, s.121.
 29 Economakis 1994a, s. 14; Korres 1994, s. 111-136.
 30 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.
 31 Korres 1994b.
 32 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.
 33 Korres 1994b ja em. lähde.
 34 Ks. Travlos 1971, s. 482-493 ja Bundgaard 1957, eri paikoin
 35 Wycherley 1978, s. 127.
 36 Mts. 128.
 37 Akropoliksen tutkimuskeskus, painamattomat lähteet ja kongressi 1990, Ateena, Makrigiani.

Lähteet:

- Pausanias, Description of Greece
 Plutarch, Lives, Pericles
 Homeros, Ilias.
 Homeros, Odysseia.
 IG = Inscriptiones Graecae

Kirjallisuus:

Bouras, Charalambos, The International Charter of Venice and the Restoration of Classical Buildings. Acropolis Restoration, The CCAM Interventions, ed. Economakis, Richard, Academy Editions, London 1994, ss. 89-91.

Brouscaris, Maria S., The Monuments of the Acropolis. General Direction of Antiquities and Restoration. Athens 1978.

Bundgaard, J. A., Mnesikles, a Greek Architect at Work. Copenhagen 1957.

Economakis, Richard (1994 a), Acropolis Restoration. An Editorial. Acropolis Restoration, The CCAM Interventions, Academy Editions, London 1994. ss. 9-16.

Economakis, Richard (1994 b), Concepts and Terminology. Acropolis Restoration, The CCAM Interventions, Academy Editions, London 1994. ss. 17-19.

Korres, Manolis (1994a), The History of the Acropolis Monuments. Acropolis Restoration, The CCAM Interventions, Academy Editions, London 1994. ss. 35-51.

Korres, Manolis (1994 b), The Restoration of the Parthenon. Acropolis Restoration, The CCAM Interventions, Academy Editions, London 1994. ss. 111-136.

Richter, Gisela M.A., The Sculpture and Sculptors of the Greeks. Yale University Press. New Haven 1971.

St. Clair, W., Lord Elgin and the Marbles. Oxford 1972.

Travlos, John, Bildlexikon zur Topographie des Antiken Athen. Deutsches Archeologisches Institut. Verlag Ernst Wasmuth. Tübingen 1971.

Wycherley, R.E., The Stones of Athens. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1978.

Arkeologi M. Lönnqvist on osallistunut vuoden 1990 Akropoliksen restaurointikongressiin Ateenassa ja tehnyt tutkimuksia Akropolis-museossa.

FINLANDIA-TALON ANASTYLOSIS

Vuonna 1985 aloitettiin Akropoliksen eteläpuolella Makrigianikadun varrella vanhan sotilassairaalan restaurointityöt. Rakennuksen oli määrä 80-luvun loppupuolelta palvella laajaa ja monipuolista Akropolis-tutkimusta. Yhtenä päätätähäimenä oli myös asettaa esille Elgin-marmorien kipsikopiot. Rakennukseen suunniteltiin tutkimustilojen lisäksi suuret esitelmä- ja luentosalit sekä Akropoliksen vaiheita valaisevat näyttelytilat. Rakennuksen korjausten valmistuttua se on palvellut kansainvälisen restaurointityön ja kongressien tukipisteenä. Sieltä monipuolinen Akropolistietous leviää maailmalle.

Suomi ja Helsingin kaupunki ovat kamppailleet Finlandia-talon marmorien uudelleenpystyttämisen parissa samaan aikaan, kun Akropoliksen restaurointikomitea on tuottanut jatkuvasti usia tutkimustuloksia aiheesta. Akropoliksen konservointi- ja restaurointikomitean hankkima arvokas kokemus mm. marmorin ulkoisille vaikutuksille altistumisessa ja haittojen minimoinnissa tarjoaa Finlandia-talon pinnoitustyöhön usia näköaloja.

Minna Lönnqvist